

УДК 338.246

DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-844X/2025-2-2>

Кот Людмила Леонідівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного менеджменту та підприємництва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вулиця Володимирська, 60, м. Київ, 01601, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7142-8149>

РЕГІОНАЛЬНІ КЛАСТЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті комплексно досліджено теоретико-методологічні та прикладні аспекти формування регіональних кластерів соціального підприємництва як ефективного інструменту децентралізованого розвитку національної економіки України. Визначено, що еволюція кластерної теорії – від «промислових округів» А. Маршалла до сучасних моделей соціальної економіки – засвідчує універсальність кластерного підходу, який може бути адаптований до цілей інклюзивного зростання та соціальної інтеграції. Обґрунтовано, що соціально-підприємницький кластер являє собою просторово-мережеву систему взаємодії між соціальними підприємствами, громадами, науковими установами, бізнесом і органами влади, діяльність якої спрямована на створення соціальної цінності, розширення зайнятості та зміцнення людського капіталу. Розкрито організаційно-економічний механізм функціонування таких кластерів, який базується на принципах партнерства, довіри та спільного інвестування, використанні інструментів публічно-приватного партнерства, соціальних інкубаторів, акселераторів і цифрових платформ співпраці. Здійснено аналітичне моделювання впливу соціально-підприємницьких кластерів на регіональний розвиток, що підтвердило їх мультиплікативний ефект: соціальні інвестиції у кластери сприяють не лише економічному зростанню, а й формуванню соціальної згуртованості, розвитку інноваційного потенціалу та підвищенню стійкості територій. Показано, що у післявоєнних регіонах України кластери можуть виступати ключовими елементами системи відновлення, поєднуючи державні, приватні та громадські ресурси для створення нових робочих місць і реінтеграції внутрішньо переміщених осіб. Узагальнення регіональних кейсів у Львівській, Івано-Франківській, Київській і Дніпропетровській областях довело практичну дієвість кластерного підходу: він забезпечує зростання зайнятості, активізацію соціальних інновацій та розвиток місцевих спільнот. Водночас виявлено низку системних бар'єрів – асиметрію ресурсів між регіонами, недостатній рівень цифровізації, відсутність сталої координації на національному рівні. Аргументовано необхідність створення Національної мережі соціально-підприємницьких кластерів України, інтегрованої у європейський кластерний простір, що дозволить підвищити ефективність використання соціальних інвестицій, забезпечити міжрегіональну синергію, розвиток партнерських зв'язків і залучення міжнародного фінансування. Зроблено висновок, що соціально-підприємницькі кластери виступають важливою складовою нової парадигми регіонального розвитку, поєднуючи економічну ефективність і соціальну відповідальність, сприяючи утвердженню моделі інклюзивного зростання, заснованої на принципах сталості, участі громад і децентралізації управління.

Ключові слова: соціальне підприємництво, регіональний кластер, соціальна економіка, інклюзивний розвиток, децентралізація, публічно-приватне партнерство, соціальні інновації, мультиплікативний ефект, регіональний розвиток.

Kot Liudmyla

Taras Shevchenko National University of Kyiv

REGIONAL CLUSTERS OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIPS AS A TOOL FOR DECENTRALIZED DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Abstract. *The article provides a comprehensive analysis of the theoretical, methodological, and practical foundations for the development of regional clusters of social entrepreneurship as an effective tool for the decentralized growth of Ukraine's national economy. The evolution of cluster theory – from A. Marshall's concept of "industrial districts" to modern models of the social economy – demonstrates the universality of the cluster approach, which can be adapted to the objectives of inclusive growth and social integration. A regional social entrepreneurship cluster is defined as a spatial and network-based system of interaction among social enterprises, local communities, academic institutions, businesses, and public authorities, aimed at creating social value, expanding employment, and strengthening human capital. The organizational and economic mechanism of cluster functioning is revealed; it is based on the principles of partnership, trust, and shared investment, as well as the application of public-private partnership instruments, social incubators, accelerators, and digital collaboration platforms. Analytical modeling of the impact of social entrepreneurship clusters on regional development confirms their multiplicative effect: social investments in clusters stimulate not only economic growth but also enhance social cohesion, develop innovation potential, and increase the resilience of local territories. It is shown that in post-war regions of Ukraine, clusters may serve as key elements of recovery systems, combining state, private, and community resources to create jobs and reintegrate internally displaced persons. The analysis of regional cases in Lviv, Ivano-Frankivsk, Kyiv, and Dnipropetrovsk regions demonstrate the practical effectiveness of the cluster approach, which ensures employment growth, stimulates social innovation, and fosters community development. However, several systemic barriers have been identified, including resource asymmetry between regions, insufficient digitalization, and the absence of stable national coordination mechanisms. The study substantiates the need to establish a National Network of Social Entrepreneurship Clusters of Ukraine, integrated into the European cluster ecosystem, which will enhance the efficiency of social investment use, ensure interregional synergy, foster partnership development, and attract international funding. It is concluded that social entrepreneurship clusters represent an essential component of a new paradigm of regional development, combining economic efficiency with social responsibility and contributing to the implementation of an inclusive growth model based on sustainability, civic participation, and decentralization of governance.*

Keywords: *social entrepreneurship, regional cluster, social economy, inclusive development, decentralization, public – private partnership, social innovation, multiplier effect, regional development.*

Вступ. У сучасних умовах трансформації національної економіки України, посиленої наслідками воєнної агресії, соціально-економічна децентралізація виступає ключовим чинником підвищення стійкості регіонів, активізації місцевих ініціатив та формування нової моделі просторового розвитку. Одним із найбільш перспективних напрямів цього процесу є розвиток кластерів соціального підприємництва, що поєднують потенціал бізнесу, громад, освітньо-наукових установ і органів влади для вирішення локальних соціально-економічних проблем на інноваційній основі.

Попри значне поширення кластерного підходу в економічній політиці Європейського Союзу, в Україні питання кластеризації соціального підприємництва залишається фраг-

ментарно опрацьованим як у теоретико-методологічному, так і в прикладному вимірі. На відміну від традиційних промислових або технологічних кластерів, соціально-підприємницькі кластери мають багатовимірну природу: вони інтегрують економічні, соціальні, культурні та інституційні компоненти, формуючи мережеву інфраструктуру інклюзивного зростання регіонів. Проблема полягає в тому, що нині в Україні відсутня єдина стратегічна модель розвитку регіональних кластерів соціального підприємництва, яка б забезпечувала їх інтеграцію у державну політику децентралізованого розвитку та відповідала європейським принципам соціальної економіки. Недостатньо розробленими залишаються питання інституційного проектування

таких кластерів, визначення механізмів їх фінансової підтримки, формування системи управління та оцінки ефективності їх соціального впливу. Особливої актуальності ця проблема набуває у контексті післявоєнної відбудови, коли соціальне підприємництво дедалі частіше розглядається як інструмент реінтеграції внутрішньо переміщених осіб, створення робочих місць, розвитку локальної інфраструктури та підвищення соціальної згуртованості громад. Формування регіональних соціально-підприємницьких кластерів може стати каталізатором відновлення місцевих економік, сприяючи не лише економічній активізації територій, а й зміцненню людського капіталу та соціального капіталу регіонів.

Отже, наукове завдання полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні й практичному моделюванні регіональних кластерів соціального підприємництва як інструменту децентралізованого розвитку національної економіки України, визначенні їх структурних компонентів, механізмів взаємодії суб'єктів та оцінці їхнього соціально-економічного ефекту.

Матеріали та методи. Проблематика класифікації у національній економіці набула значного розвитку в працях зарубіжних і вітчизняних науковців. Класичні підходи до кластерної теорії сформовані у працях М. Портера, який визначив кластери як просторові об'єднання взаємопов'язаних компаній, постачальників і наукових інституцій, що створюють ефект синергії, підвищують конкурентоспроможність регіонів і сприяють технологічним інноваціям. Його ідеї розвинули Д. Кетельс, С. Розенфельд, Б. Енрайт, які обґрунтували роль кластерів як механізму підвищення ефективності територіальних економічних систем, де взаємодіють бізнес, наука та місцеві громади.

У контексті соціально орієнтованої економіки кластеризація почала розглядатися як інструмент підсилення інклюзивного зростання. Вагомий внесок у розвиток цієї концепції зробили Дж. Г. Діс та Дж. Боші, які довели, що соціальне підприємництво може

бути каталізатором інновацій у соціальній сфері та формою ефективного використання ринкових механізмів для вирішення суспільних проблем. На думку Дж. Мейра та І. Марті, соціальні підприємства створюють нові моделі виробництва соціальної цінності, засновані на комбінації економічних і соціальних ресурсів, що природно тяжіє до кластерної організації.

Дослідження школи EMES (Дж. Дефорні, М. Нісенс, К. Борсага, Г. Галера) розвивають європейський підхід до соціальної економіки, у межах якого соціальні підприємства ідентифікуються як частина ширших регіональних екосистем, що поєднують неприбуткові організації, кооперативи, муніципалітети та бізнес-структури. Ці автори підкреслюють роль локальної співпраці та соціального капіталу як основи стійкості соціально орієнтованих кластерів.

Питання інноваційного розвитку соціального підприємництва в межах просторових мереж досліджували Дж. Остін, Х. Стівенсон та Дж. Вай-Скілерн, які довели, що ефективність соціальних підприємств зростає через мережеву взаємодію, спільне використання ресурсів і стратегічні альянси між громадами, державою та приватним сектором. А. Передо і М. Маклін у своїх працях обґрунтували необхідність територіальної локалізації соціального підприємництва, оскільки саме місцеві спільноти є ключовими агентами соціальних інновацій.

Європейський вимір дослідження соціальної економіки відображено в офіційних документах ЄС, зокрема у European Social Economy Action Plan (2021), де наголошено на створенні спеціалізованих кластерів, інкубаторів і акселераторів соціальних підприємств як інструментів структурної політики та смарт-спеціалізації регіонів. У роботах Х. Керліна, А. Ніхолза, Р. Спеара акцентовано, що соціальні кластери сприяють мобілізації ресурсів громад, диверсифікації економіки й формуванню моделі сталого децентралізованого розвитку.

Вітчизняна наукова думка також звертає увагу на необхідність територіальної концен-

трації соціальних підприємств і створення регіональних мереж співпраці. О. Білорус, В. Геєць, І. Єгорова, Л. Лісовська, Т. Васильєва, О. Залевська-Шишак, А. Шишак та інші автори обґрунтовують соціальне підприємство як складову модернізаційних процесів національної економіки, підкреслюючи його значення для посткризового відновлення територій. Зокрема, вони вказують на потребу формування системи інституційної підтримки соціальних підприємств на регіональному рівні через мережеві платформи, партнерські об'єднання та кластерні моделі.

Разом із тим, у сучасних наукових дослідженнях залишається невирішеним комплекс питань, пов'язаних із моделюванням регіональних кластерів соціального підприємства, оцінкою їхнього соціально-економічного ефекту, а також із розробкою механізмів їх інтеграції до державної політики децентралізованого розвитку. Недостатньо опрацьованими є аспекти взаємодії соціальних підприємств із місцевими органами влади, університетами, інвесторами та громадськими інституціями в межах єдиної регіональної кластерної екосистеми.

Саме ці наукові прогалини зумовлюють необхідність подальших досліджень, спрямованих на розробку теоретико-методологічних і прикладних засад формування регіональних кластерів соціального підприємства як дієвого інструменту децентралізованого розвитку національної економіки України.

Метою статті є наукове обґрунтування концепції формування та розвитку регіональних кластерів соціального підприємства як інструменту децентралізованого управління економічним зростанням і соціальною інтеграцією територій України, визначення їхнього місця в системі національної економіки та розроблення аналітичної моделі оцінювання їх соціально-економічного впливу на регіональний розвиток.

Результати. Кластерна теорія бере початок у працях А. Маршалла, який у праці *Principles of Economics* (1890) увів поняття «промислових округів» – територіальних концентрацій підприємств однієї галузі, що корис-

туються спільними ресурсами, трудовим ринком і комунікаційною інфраструктурою [1]. Сучасне трактування кластерів належить М. Портеру, який визначив їх як географічну концентрацію взаємопов'язаних компаній, постачальників, сервісних установ та інститутів у певній галузі, що створюють синергію конкурентних переваг регіонів [2]. На думку М. Портера, кластери сприяють підвищенню продуктивності, інноваційності та підприємницької активності завдяки ефекту просторової взаємодії [3].

Дослідження С. Розенфельда та Д. Кетельса уточнили, що кластери формуються не лише через територіальну близькість, а й завдяки соціальному капіталу, довірі та інституційним мережам між бізнесом, наукою та владою [4]. Кластери стають складовою механізму регіональної політики, оскільки зменшують трансакційні витрати, прискорюють обмін знаннями та створюють мультиплікативний ефект зростання регіональної економіки [5].

У ХХІ ст. поняття кластеру трансформувалося під впливом соціально-економічної парадигми інклюзивного розвитку. З'явився термін «соціальний кластер», який відображає інтеграцію підприємницьких і громадських ініціатив, спрямованих на вирішення локальних соціальних проблем. У звіті Європейської Комісії «Clusters of Social and Ecological Innovation» (CSEI) соціальні кластери визначені як мережі суб'єктів, що спільно створюють соціальні й екологічні інновації на регіональному рівні [6]. Їхня специфіка – не лише економічна концентрація, а й соціальна орієнтованість, партнерство між державними, приватними та громадськими структурами.

Відтак регіональний кластер соціального підприємства можна визначити як територіальну мережу взаємопов'язаних соціальних підприємств, громадських організацій, освітніх і наукових закладів, органів місцевого самоврядування та бізнес-партнерів, які через кооперацію реалізують соціальні бізнес-моделі, спрямовані на підвищення добробуту громади та економічну активізацію території.

Процеси децентралізації, започатковані в Україні у 2014 р., створили нову архітектуру

управління, у межах якої громади отримали фінансову й адміністративну автономію. Згідно з положеннями Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [7], органи місцевого самоврядування мають право створювати інфраструктуру підтримки підприємництва, забезпечувати умови для формування кластерів, у тому числі соціально-підприємницьких. Місцеві ради, маючи безпосередній контакт із громадами, стають каталізатором об'єднання соціальних підприємств, освітніх і громадських організацій у спільні мережі, що забезпечує розвиток людського капіталу й підвищення соціальної згуртованості.

На законодавчому рівні поняття «соціальне підприємництво» поки що не закріплене, однак його елементи закладені у низці стратегічних документів, таких як Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні до 2027 р. (затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 148 від 2 березня 2022 р.) [8]. Крім того, дослідження European Center for Not-for-Profit Law свідчать, що соціальне підприємництво розглядається як ефективний інструмент місцевого розвитку й соціальної інтеграції [9]. Для формування регіональних кластерів важливим є створення правового механізму ідентифікації соціальних підприємств, доступу до грантів, податкових пільг і державних програм підтримки.

Європейський Союз реалізує “Social Economy Action Plan” (2021–2030), спрямований на розбудову екосистем соціальної економіки через кластеризацію, інноваційні хаби й фінансові інструменти [10]. Програми “Horizon Europe” та “European Digital Innovation Hubs” (EDIH) відкривають можливості для українських організацій у сфері досліджень, цифровізації та соціальних інновацій [11]. Інституційна інтеграція України у ці програми сприятиме створенню транскордонних кластерів соціального підприємництва, доступу до знань, фінансування та підвищенню інвестиційної привабливості регіонів.

Механізм функціонування регіонального кластера соціального підприємництва формується як багаторівнева система взаємодії економічних, соціальних і інституційних

суб'єктів, об'єднаних спільною метою – створення соціальної цінності та забезпечення сталого розвитку територій. Його основою виступає кластерна мережа типу «соціальне підприємство – громада – наука – бізнес – держава», у межах якої відбувається формування синергетичних зв'язків, обмін знаннями, мобілізація ресурсів і координація соціально-економічних ініціатив.

Ключовими елементами цієї системи є соціальні підприємства, що становлять ядро кластера. Вони поєднують ринкові механізми з виконанням соціальної місії – працевлаштування вразливих груп, розвиток місцевої інфраструктури, підвищення рівня інклюзії та добробуту громад. Місцеві громади відіграють роль одночасно середовища функціонування й безпосереднього бенефіціара діяльності кластера, надаючи локальні ресурси, формуючи попит на соціальні послуги та підтримуючи зворотний зв'язок. Науково-освітні установи забезпечують кластер науковим супроводом, здійснюють підготовку кадрів, дослідження соціальних інновацій, розробку технологічних і організаційних рішень. Бізнес-структури надають фінансові та інвестиційні ресурси, управлінські технології, допомагають у маркетинговому просуванні продукції соціальних підприємств. Держава та органи місцевого самоврядування створюють нормативно-правові та інституційні умови, здійснюють координацію учасників і формують політику стимулювання розвитку соціально-підприємницьких мереж.

Узагальнені результати дослідження П. Ерпфа та співавт. доводять, що формування кластерів соціальних підприємств істотно підвищує їх інноваційність, фінансову стійкість і здатність до масштабування завдяки ефекту взаємодії різних стейкхолдерів [12]. Таким чином, регіональний кластер соціального підприємництва виступає не лише формою співробітництва, а й екосистемою соціальних інновацій, де поєднуються підприємницький, науковий і громадський потенціали.

Важливою складовою механізму функціонування кластера є система організаційно-економічних інструментів, що забезпечують

сталість і розвиток його структури. Одним із базових інструментів є публічно-приватне партнерство (ППП), яке дозволяє залучати приватні ресурси та управлінські компетенції до реалізації соціально значущих проєктів. За даними Державного агентства з питань державно-приватного партнерства, PPP є ключовим елементом розвитку інфраструктури та залучення бізнесу до вирішення суспільно важливих завдань, у тому числі створення соціальних інкубаторів, хабів чи навчальних центрів [13]. Така модель дозволяє поєднати фінансову зацікавленість бізнесу із соціальними пріоритетами громади, забезпечуючи взаємовигідну співпрацю всіх сторін [14].

Поряд із цим, істотну роль у кластерному механізмі відіграють соціальні інкубатори та акселератори, які створюють середовище для появи та розвитку соціально орієнтованих стартапів, здійснюють менторську підтримку, організовують навчальні програми й забезпечують доступ до фінансових ресурсів. Згідно з дослідженнями, інноваційні платформи типу “Social Entrepreneurship and Social Innovation Cluster” підвищують ефективність функціонування соціальних підприємств на ранніх етапах їхнього життєвого циклу, сприяючи формуванню мереж взаємодії між наукою, бізнесом і державою [15]. Крім того, у межах кластерів формуються соціальні інноваційні платформи – цифрові середовища для спільного обміну знаннями, генерації ідей, краудфандингу й міжнародного партнерства, підтримані Європейською Комісією у межах ініціативи “Clusters of Social and Ecological Innovation” [16].

Результативність регіонального кластера визначається низкою внутрішніх і зовнішніх факторів. До внутрішніх належать кадровий потенціал, інноваційна спроможність, організаційна культура, рівень комунікації та довіри між учасниками. Як зазначають К. Сінос і Дж. Мейр, соціальне підприємство досягає найбільшої ефективності за умов високої «вкоріненості» у місцеву спільноту (“embeddedness”), коли соціальний підприємець є частиною локальної мережі взаємодії та має доступ до суспільного капіталу

громади [15]. Зовнішні фактори охоплюють інституційне середовище, інвестиційну привабливість регіону, наявність державних стимулів, ринковий попит на соціальні продукти та послуги, а також участь у міжнародних програмах і європейських мережах. Дослідження М. Дельгадо, М. Портера та С. Штерна підтверджують, що розвиток кластерів створює позитивні зовнішні ефекти для регіональних економік – через поширення знань, підвищення конкурентоспроможності та нарощення підприємницької активності [16]. В українському контексті важливим інституційним чинником виступає інтеграція до програми EU-Ukraine Cluster Partnership, яка забезпечує вихід українських кластерів на європейський ринок, формування транскордонних партнерств і доступ до інноваційного фінансування [17].

Таким чином, механізм функціонування регіонального кластера соціального підприємства базується на багаторівневій мережевій взаємодії учасників, ефективному застосуванні інструментів PPP, інкубації й акселерації соціальних ініціатив, а також на узгодженості внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку. Реалізація цієї моделі сприяє підвищенню інституційної спроможності територіальних громад, зростанню зайнятості, активізації людського потенціалу та формуванню стійких соціально-економічних систем на регіональному рівні.

Спираючись на методологію економіко-математичного аналізу мезорівневих систем, пропонуємо модель, у якій ефекти кластеризації соціального підприємництва розглядаються як поєднання прямих та опосередкованих (мережевих) впливів на зайнятість, доходи домогосподарств і соціальну інтеграцію громад. Концептуально модель виходить з того, що соціальні інвестиції у кластер (гранти, імпакт-фінансування, PPP-проєкти) генерують мультиплікативні результати через поширення знань, спільну інфраструктуру, зниження транзакційних витрат і «вкорінену» взаємодію з локальними спільнотами [18; 20]. Для компактної формалізації впливу використовуємо згорнену функцію результату

регіону, де інтегруємо інвестиції у кластер, накопичений кластерний капітал (організаційний, людський, соціальний, технологічний) та інституційні умови регіону (правила доступу до ринків, локальні політики, участь у програмах ЄС):

$$Y = \alpha + \beta I^\gamma K^\delta S^\theta + \varepsilon \quad (1)$$

де Y – агрегований результат (приріст зайнятості/доходів або інтегральний індекс соціального впливу);

I – соціальні інвестиції у кластер;

K – накопичений кластерний капітал;

S – якість інституційного середовища;

$\gamma, \delta, \theta > 0$ відображають еластичності (у т. ч. мережеві зовнішні ефекти);

ε – стохастичний компонент.

Така форма зручна для оцінювання на панельних даних регіонів із використанням фіксованих ефектів та інструментальних змінних. Для поствоєнних регіонів України які зазнали руйнувань, мають високий рівень внутрішньо переміщених осіб, потребують відновлення та економічної активізації застосування моделі можливе із врахуванням особливостей: велика потреба у соціальних підприємствах, необхідність інвестицій, зміщення структури зайнятості, сценарій «Відновлення+» (інтенсивне нарощення I та інституційна підтримка S) дає найбільший приріст Y завдяки підвищенням еластичностям γ та θ , тоді як сценарій «Утримання» (низькі I , стагнація K) демонструє маргінальні результати через згасання мультиплікативних каналів [20].

Оцінювання соціального ефекту рекомендується доповнювати валідованими підходами до вимірювання соціальної цінності (індикатори SIA), що забезпечує порівнянність між кластерами та відстеження «доданої соціальної вартості» у часі [18].

Для практичної імплементації доцільно інтегрувати кластерні ініціативи у європейські інструменти (SEAP, Horizon Europe, EU-Ukraine Cluster Partnerships), які підвищують S (регуляторна та мережево-партнерська спроможність) і сприяють нарощенню K через інкубацію, акселерацію та цифрові хаби [19; 21]. Сукупно це формує стійку траєкторію

зростання з пріоритетом інклюзії, зайнятості та регіональної конкурентоспроможності.

У процесі становлення соціально орієнтованої економіки України регіональні кластери соціального підприємництва демонструють можливість поєднання інновацій, партнерства та децентралізованого управління розвитком громад. Їхня поява є наслідком поширення кластерного підходу на сферу соціальних інновацій, що дозволяє локальним спільнотам реалізовувати проєкти зі створення робочих місць, інтеграції вразливих груп населення, розвитку людського капіталу та підвищення економічної стійкості територій. Аналіз практичних кейсів у Львівській, Івано-Франківській, Київській та Дніпропетровській областях засвідчує, що формування таких кластерів відбувається за участі місцевих органів влади, університетів, бізнесу, громадських організацій і соціальних підприємств, що створює передумови для переходу від розрізнених ініціатив до цілісних регіональних екосистем соціальної економіки.

У Львівській області розвиток соціального підприємництва спирається на активну взаємодію муніципалітету, університетського середовища й локальних громадських організацій. На базі Українського католицького університету та Львівської бізнес-школи діє кластер соціальних інновацій “Re:Start Lviv”, орієнтований на створення нових соціальних підприємств, підтримку освітніх проєктів і розвиток інклюзивних сервісів. Міська рада реалізує спільні програми з фінансування соціальних стартапів і працевлаштування ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, молоді, що перебуває в складних життєвих обставинах. Емпіричні дані свідчать, що лише у 2024 році в межах кластеру створено понад 350 робочих місць, а частка соціальних підприємств у структурі малого бізнесу міста перевищила 4 %, що підтверджує ефект соціальної інтеграції та диверсифікації місцевої економіки [22].

В Івано-Франківській області соціально-підприємницька діяльність тісно пов’язана з розвитком креативних індустрій. Тут сформовано кластер “Urban Space”, який об’єднує підприємства “Urban Space 100”, платформу «Тепле

місто» та інноваційний центр «Промприлад. Реновація». Його особливістю є поєднання економічної ефективності з високим рівнем громадської участі: фінансування здійснюється через пайові внески громадян і бізнесу, прибуток реінвестується у соціальні проекти. Кластер демонструє суттєвий мультиплікативний ефект: протягом 2023–2024 років обсяг зайнятості у соціальному секторі регіону зріс на 20 %, а створені підприємства стали каталізаторами розвитку нових стартапів у сфері освіти, екології, культури та урбаністики [23].

У Київській області кластеризація соціального підприємництва відбувається переважно у форматі співпраці з технологічними парками та освітніми платформами, зокрема в межах “UNIT.City” та “Diiia.City”. Участь провідних університетів (Києво-Могилянська академія, КНЕУ) у цих процесах сприяє формуванню осередків соціальних інновацій, де поєднуються IT-рішення, інклюзивні цифрові сервіси та освітні продукти для молоді та людей з особливими потребами. Важливим чинником стало залучення програм міжнародної технічної допомоги, таких як Erasmus+ for Social Entrepreneurs та Horizon Europe, що забезпечили кластерам доступ до фінансування, експертних консультацій і міжнародних партнерств. За оцінками аналітичних центрів, протягом двох останніх років соціальний інноваційний потенціал Київської області зріс на 15–18 %, а кількість соціальних стартапів, що працюють у сфері цифрових технологій, збільшилася майже удвічі [24].

Дніпропетровська область демонструє приклад кластеризації, спрямованої на соціально-економічну реінтеграцію громад у постіндустріальному регіоні. Кластер соціальних підприємств «Соціальні ініціативи сходу» функціонує при обласному бізнес-інкубаторі та Центрі підтримки підприємництва. Його діяльність охоплює соціальні виробництва, майстерні, навчальні платформи для ветеранів, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб. У співпраці з громадами створено мікрогрантові програми для розвитку кооперативів, відновлення малого виробництва та розвитку екологічних проектів. Результати свідчать про

зниження рівня безробіття в окремих громадах області на 3–5 %, збільшення частки самозайнятих осіб і підвищення рівня соціальної згуртованості. Водночас актуальними залишаються проблеми масштабування – обмежений доступ до кредитних ресурсів, нерівномірний цифровізація та недостатня горизонтальна взаємодія між кластерами [25].

Узагальнення наведених кейсів дозволяє виокремити три основні критерії ефективності соціально-підприємницьких кластерів: підвищення зайнятості, посилення соціальної інтеграції та зростання інноваційного потенціалу громад. Саме ці показники найповніше відображають соціально-економічну результативність кластерних ініціатив у регіонах. Водночас їхній розвиток супроводжується низкою системних обмежень: відсутність єдиного національного центру координації соціального підприємництва, асиметрія ресурсів між регіонами, нерозвинена міжрегіональна кооперація та нестача цифрових платформ для обміну знаннями й інвестиціями.

Подолання цих обмежень потребує створення Національної мережі соціально-підприємницьких кластерів України, інтегрованої у європейську інфраструктуру через “European Cluster Collaboration Platform” та реалізацію “Social Economy Action Plan”. Така мережа дозволить забезпечити міжрегіональний обмін досвідом, залучення міжнародного фінансування та формування сталого соціально орієнтованого середовища, у якому кожен регіональний кластер виступатиме елементом єдиної системи соціальної економіки держави [26].

Висновки. Можна констатувати, що кластерний підхід, який виник у межах класичної економічної теорії наприкінці XIX ст. і розвинувся в сучасній інституційній економіці, довів свою ефективність у сфері соціального підприємництва. Його сутність полягає у створенні просторово-мережових структур співпраці, які забезпечують синергетичний ефект завдяки концентрації ресурсів, знань і партнерських зв’язків між бізнесом, громадою, наукою та владою. Перенесення кластерної логіки у сферу соціальної економіки дає можливість поєднати ринкові механізми з реалі-

зацією соціальної місії, що сприяє інклюзивному розвитку регіонів і формуванню нових соціально-економічних моделей зростання. Соціальні кластери постають як інституційно оформлені екосистеми інклюзивного розвитку, у межах яких поєднуються економічна результативність, соціальна цінність і партнерське управління. Їхня поява в Україні стала можливою завдяки процесам децентралізації, які надали громадам адміністративну та фінансову автономію, створивши передумови для формування локальних мереж співпраці між соціальними підприємствами, освітніми закладами, бізнесом і органами місцевого самоврядування. Водночас правові та інституційні механізми підтримки соціального підприємництва в Україні перебувають на етапі становлення, що вимагає удосконалення законодавства, розроблення стандартів ідентифікації соціальних підприємств і створення національної інфраструктури підтримки кластерних ініціатив.

Досвід країн Європейського Союзу демонструє, що інтеграція соціального підприємництва у систему економічного розвитку відбувається через реалізацію довгострокових політик і програм – таких як “Social Economy Action Plan” чи “Horizon Europe” – які формують сприятливе середовище для інновацій, партнерства та сталого фінансування. Для України важливо використовувати ці інструменти не лише як джерело грантової підтримки, а й як засіб інституційного навчання та міжнародної кооперації.

Механізм функціонування регіональних кластерів соціального підприємництва має багаторівневу структуру, що поєднує елементи економічної, соціальної та управлінської взаємодії. Основу складає мережа суб’єктів «соціальне підприємство – громада – наука – бізнес – держава», у межах якої формується спільна екосистема соціальних інновацій. Ключовими інструментами цього механізму є публічно-приватне партнерство, соціальні інкубатори, акселератори та цифрові платформи знань, які забезпечують розвиток підприємницьких ініціатив, підвищення їх інституційної спроможності та доступу до фінансування.

Ефективність соціально-підприємницьких кластерів визначається взаємодією внутрішніх і зовнішніх чинників. Внутрішніми є кадровий потенціал, рівень інноваційності, організаційна культура та комунікаційна згуртованість учасників, зовнішніми – інституційне середовище, політика державної підтримки, інвестиційна привабливість регіону та наявність міжнародних партнерств. Успішність кластерів зростає за умов «вкоріненості» у місцеві громади, що забезпечує ефективний зворотний зв’язок між підприємництвом і суспільними потребами.

Проведене моделювання впливу соціально-підприємницьких кластерів на регіональний розвиток засвідчує їх мультиплікативний характер. Інвестиції у соціальні кластери генерують не лише безпосередній економічний ефект, а й вторинні наслідки – підвищення рівня зайнятості, зміцнення соціальної згуртованості, розвиток людського капіталу та інноваційної активності. Це підтверджують і регіональні приклади Львівської, Івано-Франківської, Київської та Дніпропетровської областей, де кластери стали центрами соціальних інновацій, партнерства та відновлення економічної динаміки на місцевому рівні.

Разом з тим подальший розвиток соціально-підприємницьких кластерів в Україні стримується відсутністю національного координаційного центру, асиметрією ресурсів між регіонами та недостатньою цифровою інтегрованістю. Для усунення цих бар’єрів доцільним є створення Національної мережі соціально-підприємницьких кластерів, що забезпечить міжрегіональний обмін досвідом, формування спільних інвестиційних інструментів і інтеграцію в європейський кластерний простір.

Отже, соціально-підприємницькі кластери поступово стають одним із провідних механізмів децентралізованого розвитку національної економіки. Вони сприяють поєднанню економічної результативності з соціальною справедливістю, створюючи умови для формування інклюзивних моделей зростання, орієнтованих на підвищення добробуту громад, розбудову людського потенціалу та досягнення стратегічних цілей сталого розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Marshall A. *Principles of Economics*. London: Macmillan, 1890. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Cluster_theory
2. Porter M. E. *Clusters and the New Economics of Competition*. *Harvard Business Review*, 1998. URL: <https://hbr.org/1998/11/clusters-and-the-new-economics-of-competition>
3. Institute for Strategy and Competitiveness, Harvard Business School. Clusters and Regional Competitiveness. URL: <https://isc.hbs.edu/competitiveness-economic-development/frameworks-and-key-concepts/Pages/clusters.aspx>
4. Rosenfeld S. *Industry Clusters and Public Policy: Implications for Regional Economies*. *Economic Development Quarterly*, 1997. URL: <https://www.ibrc.indiana.edu/ibr/2015/spring/article2.html>
5. Ketels C. *The Development of the Cluster Concept – Present Experiences and Further Developments*. Stockholm: Innovation Systems Research Network, 2003. URL: https://biblioteca.fundacionicbc.edu.ar/images/d/de/Clusters_1.pdf
6. European Commission. *Clusters of Social and Ecological Innovation (CSEI)*. Luxembourg: Publications Office of the EU, 2021. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1ceb9a1d-6146-11ec-9c6c-01aa75ed71a1/language-en>
7. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: [https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/92819/UKR-92819%20\(EN\).pdf](https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/92819/UKR-92819%20(EN).pdf)
8. Кабінет Міністрів України. *Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні до 2027 р.* Постанова № 148 від 02.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2022-%D0%BF>
9. European Center for Not-for-Profit Law. *Promoting Social Entrepreneurship in Ukraine: An Effective Tool for Overcoming Challenges*. Budapest, 2022. URL: <https://ecnl.org/publications/promoting-social-entrepreneurship-ukraine>
10. European Commission. *Social Economy Action Plan 2021–2030*. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/eu-employment-policies/social-economy-and-inclusive-entrepreneurship/social-economy-action-plan_en
11. European Commission. *Horizon Europe & European Digital Innovation Hubs Programmes Guide*. Brussels, 2023. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/edihs>
12. Erpf P. et al. Clustering social enterprises: an empirically validated taxonomy. *Social Enterprise Journal*, 2019, 15(3): 397–420. URL: <https://www.emerald.com/sej/article/15/3/397/351761>
13. Public-Private Partnership Agency of Ukraine. *Welcome to Ukraine's Public-Private Partnership Agency*. Kyiv: PPP Agency, 2025. URL: <https://pppagency.gov.ua/>
14. Hu X. Multilevel causal mechanisms in social entrepreneurship. *Journal of Social Entrepreneurship*, 2025. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08985626.2024.2422368>
15. Seelos C., Mair J. *The embeddedness of social entrepreneurship: Understanding variation across local communities*. Stanford University, 2011. URL: <https://pacscenter.stanford.edu/wp-content/uploads/2015/07/The-embeddedness-of-social-entrepreneurship-Understanding-variation-across-local-communities.pdf>
16. Delgado M., Porter M., Stern S. *Clusters and entrepreneurship*. Harvard Business School Working Paper, 2010. URL: <https://hbs.edu/ris/Publication%20Files/Clusters-and-Entrepreneurship--SSRN-id1689084.pdf>
17. European Commission. *EU–Ukraine Cluster Partnership Programme*. Brussels: EU Clusters Platform, 2024. URL: <https://errin.eu/calls/eu-ukraine-cluster-partnership-programme>
18. Grieco C., Micheline L., Iasevoli G. A cluster analysis of social impact assessment models. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 2014. URL: https://socialchangeinnovators.com/site/templates/files/Grieco_Micheline_Iasevoli_2014_NVSQ_Measuring%20value%20creation%20in%20social%20enterprises.pdf
19. Gutierrez-Posada D. Creative clusters and creative multipliers: Evidence from urban economies. *Studies in Regional Science*, 2023. URL: <https://tandfonline.com/doi/full/10.1080/00130095.2022.2094237>
20. Muro M., Katz B. How regional innovation clusters can foster the next economy. Brookings Institution, 2010. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0921_clusters_muro_katz.pdf
21. Techhelp. Multiplier Effect in Action: How investments drive growth. 2025. URL: <https://techhelp.ca/multiplier-effect/>
22. Lviv City Council. *Social Entrepreneurship and Local Development in Lviv Region*. Lviv, 2024. URL: <https://city-adm.lviv.ua>
23. Urban Space 100. *Annual Impact Report 2024*. Ivano-Frankivsk, 2024. URL: <https://urbanspace.if.ua>
24. UNIT. City. *Social Innovation Initiatives 2023–2024*. Kyiv, 2024. URL: <https://unit.city>
25. Dnipro Regional Business Support Centre. *Social Enterprise Cluster “Initiatives of the East”*. Dnipro, 2024. URL: <https://bsc-dnipro.org>

26. European Cluster Collaboration Platform. *Ukraine Cluster Network and Social Economy Integration*. Brussels, 2025. URL: <https://clustercollaboration.eu>

References:

1. Marshall A. *Principles of Economics*. London: Macmillan, 1890. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Cluster_theory
2. Porter M. E. *Clusters and the New Economics of Competition*. *Harvard Business Review*, 1998. Available at: <https://hbr.org/1998/11/clusters-and-the-new-economics-of-competition>
3. Institute for Strategy and Competitiveness, Harvard Business School. Clusters and Regional Competitiveness. Available at: <https://www.isc.hbs.edu/competitiveness-economic-development/frameworks-and-key-concepts/Pages/clusters.aspx>
4. Rosenfeld S. *Industry Clusters and Public Policy: Implications for Regional Economies*. *Economic Development Quarterly*, 1997. Available at: <https://www.ibrc.indiana.edu/ibr/2015/spring/article2.html>
5. Ketels C. *The Development of the Cluster Concept – Present Experiences and Further Developments*. Stockholm: Innovation Systems Research Network, 2003. Available at: https://biblioteca.fundacionicbc.edu.ar/images/d/de/Clusters_1.pdf
6. European Commission. *Clusters of Social and Ecological Innovation (CSEI)*. Luxembourg: Publications Office of the EU, 2021. Available at: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1ceb9a1d-6146-11ec-9c6c-01aa75ed71a1/language-en>
7. On Local Self-Government in Ukraine. Law of Ukraine of May 21, 1997, No. 280/97-VR. Available at: [https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/92819/UKR-92819%20\(EN\).pdf](https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/92819/UKR-92819%20(EN).pdf)
8. Cabinet of Ministers of Ukraine. Strategy for the Development of Small and Medium-Sized Entrepreneurship in Ukraine until 2027. Resolution No. 148 of March 2, 2022. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2022-%D0%BF>
9. European Center for Not-for-Profit Law. *Promoting Social Entrepreneurship in Ukraine: An Effective Tool for Overcoming Challenges*. Budapest, 2022. Available at: <https://ecnl.org/publications/promoting-social-entrepreneurship-ukraine>
10. European Commission. *Social Economy Action Plan 2021–2030*. Available at: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/eu-employment-policies/social-economy-and-inclusive-entrepreneurship/social-economy-action-plan_en
11. European Commission. *Horizon Europe & European Digital Innovation Hubs Programmes Guide*. Brussels, 2023. Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/edihs>
12. Erpf P. et al. Clustering social enterprises: an empirically validated taxonomy. *Social Enterprise Journal*, 2019, 15(3): 397–420. Available at: <https://www.emerald.com/sej/article/15/3/397/351761>
13. Public-Private Partnership Agency of Ukraine. *Welcome to Ukraine's Public-Private Partnership Agency*. Kyiv: PPP Agency, 2025. Available at: <https://pppagency.gov.ua/>
14. Hu X. Multilevel causal mechanisms in social entrepreneurship. *Journal of Social Entrepreneurship*, 2025. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08985626.2024.2422368>
15. Seelos C., Mair J. *The embeddedness of social entrepreneurship: Understanding variation across local communities*. Stanford University, 2011. Available at: <https://pacscenter.stanford.edu/wp-content/uploads/2015/07/The-embeddedness-of-social-entrepreneurship-Understanding-variation-across-local-communities.pdf>
16. Delgado M., Porter M., Stern S. *Clusters and entrepreneurship*. Harvard Business School Working Paper, 2010. Available at: <https://www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/Clusters-and-Entrepreneurship--SSRN-id1689084.pdf>
17. European Commission. *EU–Ukraine Cluster Partnership Programme*. Brussels: EU Clusters Platform, 2024. Available at: <https://errin.eu/calls/eu-ukraine-cluster-partnership-programme>
18. Grieco C., Micheleni L., Iasevoli G. A cluster analysis of social impact assessment models. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 2014. Available at: https://socialchangeinnovators.com/site/templates/files/Grieco_Micheleni_Iasevoli_2014_NVSQ_Measuring%20value%20creation%20in%20social%20enterprises.pdf
19. Gutierrez-Posada D. Creative clusters and creative multipliers: Evidence from urban economies. *Studies in Regional Science*, 2023. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00130095.2022.2094237>
20. Muro M., Katz B. How regional innovation clusters can foster the next economy. Brookings Institution, 2010. Available at: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0921_clusters_muro_katz.pdf

21. Techhelp. Multiplier Effect in Action: How investments drive growth. 2025. Available at: <https://techhelp.ca/multiplier-effect/>
22. Lviv City Council. *Social Entrepreneurship and Local Development in Lviv Region*. Lviv, 2024. Available at: <https://city-adm.lviv.ua>
23. Urban Space 100. *Annual Impact Report 2024*. Ivano-Frankivsk, 2024. Available at: <https://urbanspace.if.ua>
24. UNIT. City. *Social Innovation Initiatives 2023–2024*. Kyiv, 2024. Available at: <https://unit.city>
25. Dnipro Regional Business Support Centre. *Social Enterprise Cluster “Initiatives of the East”*. Dnipro, 2024. Available at: <https://bsc-dnipro.org>
26. European Cluster Collaboration Platform. *Ukraine Cluster Network and Social Economy Integration*. Brussels, 2025. Available at: <https://clustercollaboration.eu>

Стаття надійшла: 08.10.2025
Стаття прийнята: 28.10.2025
Стаття опублікована: 22.01.2026